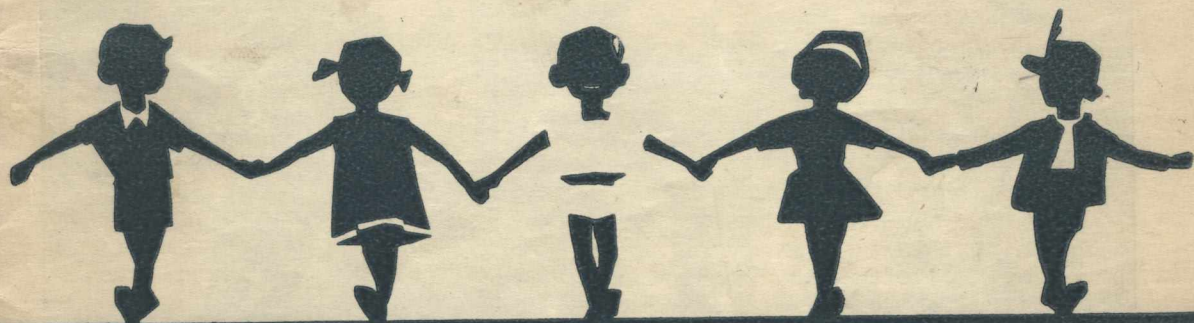

12

грудень

1969

**ДОШКІЛЬНЕ
ВИХОВАННЯ**

Л. АРТЕМОВА,
кандидат педагогічних наук

Формування суспільних рис дітей у взаєминах

Серед завдань морального виховання важливе місце посідає виховання дітей у колективі. Це завдання обумовлене особливостями розвитку соціалістичного суспільства, заснованого на громадській власності та рівноправності всіх його членів.

Уже змалку в людині закладаються перші риси особистості, здатної жити і працювати в колективі, дотримуватися норм поведінки в товаристві. В радянських дошкільних закладах створені всі умови для виховання колективістських рис: доброзичливості, вміння рахуватися з інтересами, задумами й бажаннями товаришів, спільно гратися і трудитися, допомагати і турбуватися одне про одного, утримуватися від поганих вчинків. Ці гуманні загальнолюдські риси виявляються у взаєминах дітей і під впливом дитячого садка та сім'ї поступово розвиваються у якості громадянина.

Оволодіння вмінням жити і діяти в колективі відбувається у повсякденному життєвому спілкуванні. Взаємини самих дітей є тим середовищем, у якому вони виявляють особисті риси, пізнають якості своїх однолітків. Обмінюючися думками, діти дізнаються про бажання одне одного, висловлюють свої наміри, виявляють власне ставлення до товаришів. Все це визначає рівень їхніх моральних уявлень та якостей особистості. Зустрічаючися з певними вчинками товаришів, діти усвідомлюють їхні наслідки, значення для колективу та кожного з них. Цьому значною мірою сприяє оцінка вихователя. Так діти набувають певного соціального досвіду, який

складається під коригуючим впливом дорослих.

Педагоги-практики, використовуючи з виховною метою дитячі стосунки, часто не розрізняють у колективі реально існуючих міжособистих зв'язків та залежностей, і це, звичайно, перешкоджає цілеспрямованому використанню впливу колективу в педагогічному процесі. Щоб правильно використовувати взаємини дітей для формування суспільних якостей особистості, потрібно вивчити саму суть і характер цих взаємин, знайти способи керування ними.

В умовах щоденного перебування в групі між однолітками складаються певні взаємини. Через свою багатогранність, мінливість і розмаїтість цей бік дитячої поведінки важко вловлювати й регулювати. Тому ми вважали за доцільне вивчити ті стосунки, які самі від себе складаються між дітьми кожної вікової групи у тривалому спілкуванні.

Діти сходяться одне з одним загалом під час ігор, на які в дитячому садку відводиться чимало часу. Саме тому ми вивчали їхні взаємини у ці години необмеженого спілкування. Всі вони, і менші, і старші, вільно підходять до своїх однолітків, пропонують почати гру або приєднуються до гри, не очікуючи запрошення. Так виникає ігрова група. Більшість дітей спілкується з товаришами від 50 до 70% часу. Але деяка частина дітей проводить у спілкуванні значно менше часу, віддає перевагу грі наодинці. Трапляється й так, що деякого неохоче приймають до гурту, рідко запрошують до спільної гри.

Разом з тим помітно, що чим старші діти, тим більше часу проводять вони у товаристві однолітків. Очевидно, з віком, з нагромадженням досвіду спілкування у них відбувається поступовий розвиток суспільних умінь та прагнень.

Уже ці факти показують, що дорослі повинні приділяти належну увагу дитячому спілкуванню: залучати всіх дітей до товариства однолітків, ознайомлювати їх із загальноприйнятими способами встановлення взаємин та вдосконалювати ті вміння, якими діти вже володіють. Насамперед важливо навчити дитину приставати до гурту, а також доброзичливо ставитися до тих, хто теж хоче приєднатися.

Наші спостереження показали, що діти об'єднуються для ігор переважно по двоє, по троє. Ігрові групи по п'ять і більше дітей створювалися рідше і були нестійкі, бо діти не вміли домовитися, погодити свої бажання й дії. Коли ж гру скеровував вихователь, тоді в ній брало участь 10—12 дітей і спілкувалися вони довше. Найменше дітей гуртувалося на початку прогулянки, але поступово групи більшали і десь уже за півгодини чисельність їх була найвища: в групах 4—5-го року життя — 60—70%, 6-го та 7-го — 70—80%. Далі знову спостерігався спад, і під кінець прогулянки число тих, хто спілкувався, становило 44—48% у молодшій та середній групах і 60—70% у старшій та підготовчій. Звідси виходить, що саме на початку прогулянки вихователь повинен заохотити дітей до спілкування, допомогти їм вибрати гру, домовитися про спільні дії і тактовно сприяти розвитку гри.

Наведені дані свідчать, що чим старші діти, тим швидше вони об'єднуються, тим стійкіші їхні групи. Меншим спілкуватися тривалий час ще важко, тому їхні спільні дії потрібно спрямовувати особливо уважно, не применшуючи разом з тим значення керівництва іграми старших дошкільнят.

Перебуваючи щоденно у товаристві своїх однолітків, діти по-різному ставляться до кожного з них:

до одних прихильні найбільше, то-варишують з ними, до інших досить байдужі, спілкування з ними нетривале і виникає лише тому, що діти перебувають в одній віковій групі. Отже, уже в дошкільному віці діти виявляють вибірковість у своїх стосунках.

Ці особливості дитячих взаємин необхідно враховувати при формуванні у вихованців суспільних умінь, а саме: діяти гуртом, допомагати одне одному, рахуватися з бажаннями інших, погоджувати з ними свої наміри. Звичайно, тих, хто симпатизує одне одному, об'єднати у спільній грі найлегше — вони швидко узгодять свої дії. Дитину ж, яка перебуває у віддалених стосунках, не варто включати поміж дітей, зв'язаних особистою приязню: вона буде зайвою для них. Краще ввести її у велику групу гравців, де зв'язки між ними дещо слабші, бо виникають на основі спільної діяльності, а не особистої симпатії. Знайшовши такий дитині роль, потрібну для розвитку гри, і допомагаючи справитися з нею, можна забезпечити їй гідне місце серед інших.

У кожній віковій групі є діти, які користуються серед однолітків особливою популярністю, — до них тягнуться, намагаються зав'язати гру, охоче приймають до гурту, вибирають ватажками. Причиною такого ставлення є активність цих дітей, їхнє вміння цікаво вести гру, товариськість, поступливість. Вони й самі охоче вступають у спілкування, не чекаючи, доки до них підійдуть. Менша популярність деяких інших вихованців зумовлена тим, що вони пасивніші, неохоче пристають до гурту і найчастіше залишаються в рамках тільки парної дружби, не більше. І, нарешті, майже завжди в кожній групі є зовсім непопулярні діти. Причиною цього є здебільшого їхні особисті риси, які обурюють усіх: хитрість, жорстокість, скупість тощо. Занадто соромливі, нерішучі, вразливі діти теж часто стоять осторонь всіх, вони дуже боляче переживають образу, бояться бути невизнаними або й просто стати в центрі уваги.

Таким чином, ставлення дітей до своїх однолітків складається з пізнанням одне одного під час спілкування і визначається характером їхніх суспільних зв'язків, рівнем ігрових умінь, а також особистими якостями. Формуючи у дошкільнят певні уявлення про моральні норми поведінки, вихователь впливає водночас на оцінку дітьми моральних якостей однолітків, на популярність кожного у своїй групі. Бажання ж дітей бути прийнятими до колективу спонукатиме їх позбутися поганих рис, які засуджуються в дитячому товаристві.

Звична картина для дитячого садка: діти, розбившись на групки, граються. Що ж відбувається в цих групках, які стосунки складаються між гравцями? Чому ці групки такі нетривкі: то вони зростають до 10—12 осіб, то зменшуються до 2—3 учасників?

Вивчення великої кількості таких ігрових групок показало, що становище дітей у них нерівнозначне. Одні посідають ведуче становище, виконують найпривабливіші, головні ролі (мами, вчительки, капітана, водія), інші ж просто підлягають їм, задовольняються виконанням другорядних ролей і майже нічого не роблять самі — намагаються все погодити з ватажками. І, нарешті, є ще й такі діти, з якими гравці не рахуються. Звичайно, зустрічаються групи, де взаємини дітей ґрунтуються на рівноправності всіх її членів. Це буває у тих вихователів, які систематично й наполегливо спрямовують взаємини дітей, вчать їх рахуватися з іншими. Таким чином, у ході щоденного спілкування в ігрових групках розкривається моральне обличчя дітей, їхня активна чи пасивна позиція, ступінь наполегливості у запровадженні своїх пропозицій, ставлення до пропозицій інших.

Вплив дітей одне на одного в активному спілкуванні беззаперечний. Вони щось передають товаришам, щось переймають у них. Кожний реалізує у взаєминах своє власне уявлення про норми спілкування і вносить тим свій вклад у створення моральної атмосфери у

групці. Наші спостереження показали, що свої моральні уявлення, ставлення до тих чи інших вчинків, а також оцінку певних подій чи фактів діти передають у висловлюваннях. Тому вплив на однолітків здійснюється насамперед через висловлювання, побажання, поради, вказівки, коментарі різного змісту й характеру.

Зіставлення емоційних проявів вихованців, їхньої манери висловлюватись і кількості поданих під час спілкування міркувань виявило, що мовна активність дитини має вплив на її становище серед товаришів. У сприятливих умовах дитина звичайно багато говорить, репліки її звучать упевнено, часом і критично. Опинившись у несприятливих обставинах, вона здебільшого мовчить, поодинокі міркування висловлює невпевнено, нерішуче. Ми переконалися також, що існує певна залежність між активністю і тим впливом, який чиниться на однолітків. Так, з пропозиціями активних дітей гравці погоджувалися значно частіше (у 84% випадків), ніж з пропозиціями пасивних. Вони вносили у гру цілий потік задумів, коментували свої дії і дії інших. Пасивні ж діти висловлювалися зрідка, і до них майже не прислухалися. Всього було кілька таких випадків, коли з пропозиціями пасивних дітей рахувалися.

Отже, ті, що виявляють велику активність і перебувають у сприятливих умовах, значним чином впливають на однолітків. Адже їхні зауваження і пропозиції товариство приймає охоче. Вплив же дітей, які перебувають у несприятливих обставинах, досить незначний. Таким чином, активні діти є носіями моральної атмосфери в ігровій групі.

Ватажки групок, перебуваючи у сприятливому становищі, передають одноліткам ті моральні уявлення і норми спілкування, якими вони самі володіють. Одні з них мають позитивні моральні риси, варті наслідування: здатність розвивати колективну гру, справедливо розподіляти іграшки, розв'язувати конфлікти тощо. Інші — негативні прояви: егоїзм, прагнення задовольняти ли-

ше власні бажання, нечесність та ін. Але вони все-таки впливають на товаришів, бо становище їхнє панівне. Ті ж діти, які могли б позитивно вплинути на інших, опиняються в несприятливих умовах, мало виявляють себе, висловлюються невпевнено, і до них майже не прислухаються. Якщо у групах з постійним складом гравців створюється така обстановка, тоді стосунки, які виникають між ними, перешкоджають формуванню суспільних рис особистості. Звідси виходить, що потрібно створювати такі групи, які очолювали б діти, здатні збагатити моральний досвід своїх товаришів.

Враховуючи цей зв'язок між становищем дитини і дієвістю її впливу на однолітків, ми вважали, що зміною такого становища можна регулювати її вплив на товаришів. Насамперед намагалися змінити взаємини дітей шляхом зміни їхніх ігрових зв'язків. Керувалися при цьому відомим положенням, що роль визначає поведінку дитини у грі. Ми мали на увазі, що дитина, виконуючи певну роль, і сама поступово засвоїть відповідний спосіб поведінки. Але виявилось, що, прийнявши спосіб поведінки, наприклад, провідної ролі капітана, лікаря, вчительки, мами, дитина не могла реалізувати його у взаєминах з товаришами. Ті не приймали нової залежності, ролі підлеглих, бо самі раніше звикли верховодити. Дитина теж почувала себе невпевнено в незвичній ролі ватажка. Таким чином, нові ігрові ролі не змінили активність і впливовість дітей, бо саме їхнє становище у середовищі однолітків залишалося без змін.

Ефективнішим засобом виявилася зміна сталого складу ігрових груп. Змінювалося середовище — створювалися й нові стосунки, відмінні від попередніх. Але при комплектуванні таких груп теж виникали труднощі, бо часом діти не хотіли поривати звичні зв'язки задля нових, невідомих. І все ж таки створити нову групу було значно легше, ніж змінювати взаємини дітей у ході спілкування під час гри. У заново створених групах, де ще не склалися сталі зв'язки, становище кожного

члена визначалося у процесі спілкування. Опинившись серед іншого складу учасників, дитина починала по-новому проявляти себе і прагнула посісти певне місце. При цьому вона стикалася з бажаннями й намірами інших. Досягав мети той, хто міг активно відстояти свою позицію.

В ігрові групи ми добирали дітей за ступенем їхньої активності. В основному досліджувалися взаємини у групах такого складу: I — у групі переважали активні діти; II — у групі було порівну активних і пасивних дітей; III — переважали пасивні діти.

Практикуючи з дітьми різні види взаємин, ми досягли зміни становища, а отже й активності всіх вихованців групи 6-го року життя, з якими проводили дослідження. Більшість дітей підвищила свою активність в умовах нових стосунків і лише окремі не змінили свого пасивного стану. Виявилася також закономірна залежність між складом ігрових груп і становищем у них активних і пасивних дітей. У групах, де переважали пасивні діти, вони самі почували себе впевненіше, частіше подавали вказівки і посідали перші (26%) і другі (33%) місця. Дещо змінилася картина у групах з однаковим складом активних і пасивних гравців. Пасивні діти тут зайняли менше провідних місць (15%), їм діставалися переважно другі (31%), треті (27%) і навіть четверті (21%) місця. Ще більше знизилося становище пасивних дітей там, де переважали активні однолітки, — у цій ситуації вони поводитися особливо нерішуче, майже не висловлювалися і лише в окремих випадках досягали першості (4%). Менше у них виявилось і других місць (22%), а найчастіше змушені були задовольнятися третіми місцями (42%).

Отже, наявність у групі дітей з високою активністю ще далі знижує незначну активність інших учасників гри. Якщо ж у складі групи переважають пасивні діти, вони настільки активізуються, що можуть протистояти одному чи двом звичайно активнішим і на-

стирливішим товаришам. У цьому разі вони стають носіями моральної атмосфери в групі. Значить, найсприятливішим середовищем для виявлення пасивними дітьми своїх моральних якостей є товариство рівноцінних їм однолітків.

Що ж до активних дітей, то в різних за складом групах вони зайняли неоднакове становище. Коли опинялися в середовищі рівноцінних їм за ступенем активності однолітків, то посідали меншу кількість перших місць, аніж тоді, коли в групі активних і пасивних членів було порівну, — у другому випадку претендентів на першість було менше.

Якщо ж у складі групки були переважно пасивні діти, активні посідали найбільше перших місць. Отже, сприятливим середовищем для виявлення активними дітьми своїх моральних якостей є товариство пасивних однолітків.

Проведені дослідження показали, що зміни складу ігрових груп за ступенем активності дітей дають змогу керувати дитячими взаєминами. Щоб досягти оптимального впливу дітей у групі однолітків, потрібно варіювати склад груп так, щоб провідне становище могли посісти ті діти, позитивні моральні риси яких варті наслідування.

А. БОГУШ

(Запорізький педагогічний інститут)

Методика навчання елементів грамоти

Щя стаття є продовженням попередньої, вміщеної у № 9 нашого журналу за ц. р. У ній подається методика занять у підготовчій до школи групі з навчання елементів грамоти у другому півріччі навчального року.

Січень

Перше заняття: навчання дітей читання слів.

Програмовий зміст: повторити голосні і приголосні звуки *а, у, м, ш*. Вчити дітей складати склади *ма, му, ам, ум*, слова *мама, маму*, читати їх. Дати поняття про прямий та обернений склад.

Хід заняття

1. Повторення попереднього матеріалу.

— Діти, які ви знаєте голосні? Які приголосні?

Діти відповідають.

— Знайдіть букву *м*, поставте в касу, поруч поставте букву *а*. Прочитайте склад *ма*. Приготуйтеся до вимови приголосного звука *м*, але не вимовляйте його, скажіть одразу *ма*.

Діти кажуть.

— Змініть голосний *а* на *у*, прочитайте склад *му*. Ці склади звуться прямі, бо голосний стоїть після приголосного.

— Тепер поставте голосний перед приголосним, прочитайте — *ум*. Змініть *у* на *а*. Прочитайте *ам*. Ці склади звуться обернені, бо голосний стоїть перед приголосним.

2. Читання вірша А. Майкова «Мати і діти».

— Хто завжди пікується про дітей?

Діти відповідають: — Мама.

Аналіз слова *мама*.

— Скільки складів у цьому слові? Назвіть перший, другий склад. Який перший звук, який другий?

Діти відповідають.

— Прочитайте слово *мама*. Змініть у другому складі голосний *а* на *у*.

Діти читають слово *маму*.

3. Дидактична гра «Закінчи слово». Вихователь називає перший склад, діти закінчують слово.

4. Підсумок заняття.

Друге заняття.

Програмовий зміст: закріпити голосні і приголосні звуки *а, у, м, ш*. Вчити читати слова *мама, маму, Маша, Машу*. Складати прямі й обернені склади *ша, шу, аш, уш*.

План заняття

1. Читання вірша С. Капустіан: «Обновка».

Хто купив в горошок ситцю?

Тато — ось хто.

Хто зшив плаття як годиться?

Мама — ось хто.

Хто в обновку нарядиться,

буде бігати, чепуриться?

Маша — ось хто!

Вихователь пропонує назвати слова, що складаються з двох складів (*тато, мама, Маша*). Діти аналізують слово *мама*, викладають його з букв розрізної азбуки, читають. За вказівкою вихователя змінюють голосний *а* на *у* в другому складі, читають слово *маму*. Далі аналізують слово *Маша*. Уточнюють, з якого звука воно починається, викладають з букв розрізної азбуки, змінюють *а* на *у*, читають слово *Машу*.

2. Вихователь показує картинку («шапка»), пропонує мовчки знайти букву, з якої